

Катя Янева

Що за документ е литературната анкета? В точния смисъл на думата — само за разговорите, състояли се от тази дата между един писател и един литературовед. Примерно между Емилиян Станев и Иван Сарандев, Георги Караславов и Стефан Коларов, Христо Радевски и Йордан Василев. Нещо повече — тя е документ за разговорите само ако се вземе нейният магнетофонен или стенографски запис. Книгата вече не е същото — колкото и да се придържа към автентичността, тя бележи отклонения. Тя носи следите на едно противоречие — противоречието между интересите на учения изследовател и читателя любител. За учения, който ще пристъпва към анкетата като към документ, пълната автентичност е безусловна необходимост. Изследователят се интересува дори от паузата пред едно твърдение, от интонацията, с която е споменато едно име, от живото прехвърляне на теми в разговора. Всичко за него е съдържателно, всичко изгражда портрета на писателя, издава неговата сигурност или колебливост, симпатии или антипатии и т. н. Книгата поднася една нормализирана реч (за такава настояват в повечето случаи самите писатели), изчистени са характерните диалектни думички, няма ги повторенията, налукванията, онова толкова показателно „забравих“. А освен „книжовна“ книгата трябва да е и четивна — заради това вече се правят промени. Досега анкетните книги са давали (макар и невсякога пълн), но винаги достоверен образ на писателя — те могат да бъдат наречени „Андрей Гуляшки-76-та“, „Генчо Стоев-80-та“, „Емил Манов-79-та“. Такъв е бил писателят по времето, когато са водени беседите. Анкетиращият е този, който трябва да създаде атмосферата на свободна себеизява, на доверие и изповедност. Защото документирането на собственото „аз“ на писателя става с предразполагането да се прояви всяко лично, всичко особено у него.

Но анкетната книга съдържа в доста случаи изключително ценен материал „извън“ личността на писателя — става дума за погледа върху историята на народа ни, неговите обществено-политически борби, за създаването в анкетата представи за културни и други среди и средища, за описания на бит, обичаи, нрави, за споменати характеризирани личности и т. н. Разбира се, целият този материал е поднесен като спомен-разсъждение в беседите от самия писател.

Анкетите ни свързват с действителността чрез личността на писателя — непременно чрез неговата памет, чрез неговото разбиране за важността на нещата. Отразява се и добросъвестността на писателя, и неговата добронамереност. На някои от анкетираните не е чужд стремежът да подкрепят думите си с факти, да посочат допълнителни свидетелства — в полза на документалната стойност на книгата. Зачестяват случаите, когато самите писатели се интересуват от научното предназначение на анкетата и във връзка с това се грижат тя да добие по-солоден вид на документ (нищо лошо, ако това не потиска спонтанността, изповедното начало).

Всъщност анкетиращият, който има пред вид неизбежната субективност на толкова ценния „документален“ материал в анкетата, е отговорното лице за повишаване на действителната й документална стойност. Всичко в тази насока зависи от неговата литературоведска и обща подготовка, от уменията му за човешко общуване. Преди всичко той е, който трябва да „усеща“ събеседника си и деликатно да се пригоди към него, като не изпуска нишката на разговорите. Той е, който трябва да е наясно какви качества на мисленето, паметта и характера проявява писателят в излагането на „страничния“ материал, колко близо се движи до фактите, за какво „има памет“ и за какво — не. (В практиката ни са се установили определения „субективен“ и „обективен“ писател, което пак не може механично да определи анкетата като субективна или документална книга.) И анкетиращият намира начини — различни в конкретните случаи — да помири субективното с документалното начало. Готовите книги доказват резултатността на различните начини за подсилване на документалността.

Беседите за една литературна анкета се провеждат в течение на година, две и повече. За разлика от еднократния акт на интервюто, писателят има възможност да бъде неколккратно насочван към дадено събитие, от различни страни, в различно психологическо състояние — става една почтена и за двете страни лична проверка на казаното.

Когато анкетаторът е добре осведомен, той спокойно би могъл да оспори в разговора казаното от писателя, още в протичането на беседата да го насърчи към една самопроверка. А е длъжен, когато в разговорите не го направи, да посочи в бележките „грешката“ на писателя (ако тя е установена, разбира се).

Бележките, които се включват в края на всяка анкетна книга, в добрите случаи на внимателно и компетентно изработване са солидна подкрепа на документалното начало. Същия смисъл имат и различните видове документи, които се включват — писма, снимки, части от дневници. Обикновено тези материали се публикуват за първи път, намират се в пряка връзка със съдържанието на беседата, попълват известни празноти или уместно дублират казаното, потвърждавайки го документално.

След издалените шестнадесет книги в поредицата „Литературни анкети“ вече можем да се убедим, че обективизация на субективно изнесения материал се получава — малко неочаквано — върху територията на цялата поредица. Не един, а много писатели говорят за едно събитие, за една личност; не един, а повече писатели припомнят далена творческа среда. Кръстосването на погледи, на мнения има положителен ефект. Ако даден писател по една или друга причина не доизяснява даден момент от миналото, неговият съвременник, съратник, съмишленик или обратното, ще помогне със своя разказ, същото ще направи трети, четвърти — докато фактите се изяснят. Важното е, че с обхващането на повече писатели в процеса на анкетирането тези непредвидени „съприкосновения“ на индивидуалностите ще стават все повече — и все в полза на документалността.

Ако в отделните анкети се търси оригиналното, лично виждане на писателя за себе си и своето време, то в поредицата като цяло се наблюдава все по-крепнеща истинност за литературното развитие за близкото минало и настояще на страната ни.

ЗА ТВОРЧЕСКАТА ИНТЕЛИГЕНЦИЯ

Юлия Обретенкова

Така поставената тема е твърде широка и многообхватна. И все пак — какво е значението на анкетите като източник на информация за възстановяване живия дух и атмосферата на едно отминало време, в което са живеели и действували писатели, художници, артисти, когато, съобразно характера и темперамента си, „на живо“ са писали страниците на нашата културна история?

„ — „Копривщица“ голяма кръчма ли е била?

— Бърлога. Нямахме прозорци. От вратата се влизаше, в която, ако не светеше оплютата от мухи лампа, ще си счупиш главата. Събирахме се там и Гео, и Христо Ясенев, и Николай Хрелков. . . Все бедняци, няхаха пари да си платят вересията на баба Брайковица. Гео идваше с една кожена полушубка, казваше, че била от лисица. Шапката си нахлупваше ниско над ухото. Модернисти! . . . Христо Ясенев и Гео се слушваха. . . Туджарчето носеше една шапка с много широка периферия. Налитахме на карирани панталони и черни вратовръзки. . . Той и Гео данасяха последните моди в поезията. . . ”

Този откъс от анкетата с Ламар много живо и веднага ни пренася в самото начало на 20-те години, в периода между „Везни“ и „Пламък“, преди съdboносната 23-та, която разтърсва българската интелигенция. Само няколко бегли шрихи, и назованите имена се изпълват с живот, слизат от страниците на енциклопедиите и ние prestaваме да ги чувстваме далечни и чужди. Разбира се, само този малък откъс не е достатъчен, за да видим от всички страни живия Гео или Ясенев. Необходими са още и още факти. А анкетите са именно това — натрупване на свидетелства от различни информатори, с оценки от различни гледни точки. И когато тези „гледни точки“ се засекат от няколко страни, става възможно да се правят изводи за човек или събитие, да се коригира, потвърди или отхвърли едно общоприето мнение.

Анкетите дават възможност за приобщаване към живота на нашата интелигенция, на творците на българската култура през различни периоди от нейната история. Ако прегледаме само